

*Валентина Молоткіна
(Переяслав-Хмельницький)*

КНИГОЗНАВЧА ПЕРІОДИКА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ 1920-х рр.

У статті аналізуються особливості виходу та функціонування книгознавчої періодики у 20-і роки ХХ ст. в контексті соціокультурних умов того часу. Встановлено, що однією з галузей, яка порівняно мало зачеплена пропагандою, була бібліографія. До бібліографічних видань, що дають можливість відтворити історію національної видавничої справи, належать: «Книга» (Харків, 1923-1924), «Бібліологічні вісті» (Київ, 1923-1930), «Літопис українського друку» (Харків, 1924-1930) та ін. Ці журнали мали універсальний характер. У них публікувалися критико-бібліографічні матеріали про нову літературу, статті з питань історії книги та сучасного стану видавничої справи в Україні. Ця спеціальна періодика з книгознавства, бібліотекознавства 20-х рр. ХХ ст., матеріали якої відображали досягнення українських науковців і практиків, сприяла формуванню інформаційного поля цих та суміжних наук, підвищенню професійної майстерності фахівців, вирішенню теоретичних, організаційних та методичних проблем галузі. Вони містили також хронікальні матеріали про роботу видавництва України.

Ключові слова: журнальні видання, періодичні видання, періодика, журнал, часопис, видавництва, політика українізації, ідеологізація.

Періодика як засіб масової інформації, агітації та пропаганди завдяки своїм соціальним функціям відіграє важливу роль у житті суспільства. Бібліографічні видання дають можливість відтворити історію національної видавничої справи. Тож, аналіз книгознавчих періодичних видань певного періоду дає можливість скласти об'єктивне уявлення про періодичне видання як про одиницю видавничої продукції, його концепцію, зміст, спрямованість, завдання, прослідкувати розвиток політики держави, її основні напрямки.

На сьогодні опубліковано значну кількість праць українських вчених (Н.Солонська [10], В.Сошинська [11]), в яких з різною повнотою представлено історію, структуру, подано аналіз матеріалів книгознавчої, бібліотекознавчої, бібліографознавчої періодики.

У пропонованій статті автор ставить за мету з'ясувати особливості виходу та функціонування книгознавчої періодики у 20-і рр. ХХ ст. в контексті соціокультурних умов того часу, їх спрямованість та тематику.

У 1920-ті рр. основним інструментом радянського ідеологічного впливу на маси стає преса, яка оголошується пропагандистом і організатором соціалістичного будівництва. Цей час був визначальним і у становленні українського журналу. Та, національна стихія позначилася на тому, що більшовизація журналів була менш відчутна, ніж газет. Порівняно мало була зачеплена пропагандою й книгознавча періодика.

Нова економічна політика сприяла розширенню видавничої справи, укріпленню поліграфічної бази, виникненню нових видавництв та росту друкованої продукції в Україні. У 1921 р. в УСРР були зареєстровані 14 партійних видавництв, 25 державних, 5 громадсько-кооперативних, 10 приватно-корпоративних, 3 профспілкових, 211 періодичних видань [12, арк.79]. У 1922-1923 рр., в УСРР діяло 49 видавництв, в тому числі 23 державних, 4 партійних, 5 профспілкових, 10 кооперативних і 7 приватних [13, арк.85; 14, арк.28, 29]. Це призвело до значного збільшення друкованої продукції. У 1922 р. в УСРР було видано 1975 назв накладом 9447 тис. прим. обсягом 46969 тис. друк. аркушів [8, с.6].

Збільшення друкованої продукції вимагало створення нового критико-бібліографічного журналу. Ним став журнал «Книга», який у 1923 р. друкувався коштом видавництва «Книгоспілка». З 1924 р. літературно-критичний та бібліографічний журнал «Книга» виходить у видавництві «Шлях освіти» [11, с.51]. Всього було видано 5 номерів журналу.

Основний зміст всіх номерів журналу «Книга» склали огляди та рецензії. Багато уваги приділялось літературі з педагогіки, мовознавства, книгам суспільно-наукової та сільськогосподарської літератури в Україні. Також журнал містив літературознавчі статті,

приурочені до ювілейних дат; статті, присвячені характеристиці та першим підсумкам діяльності Державного видавництва України [9] й «Книгоспілки». Зокрема, перші підсумки діяльності «Книгоспілки» підводились в четвертому номері журналу «Книга» за 1923 р. [1].

Особливий інтерес становлять статті, в яких наводяться дані про книжкову продукцію в Україні в 1917-1922 рр. [6] та видавничі організації України [2].

З відгуками про нову літературу на сторінках журналу виступали провідні фахівці: академік Д.Багалій, професор О.Білецький, відомий бібліограф, який часто виступав як літературний критик Ю.Меженко та ін. Багато рецензій друкував на сторінках журналу К.Дубняк, який відіграв велику роль в становленні та розвитку бібліографії суспільно-наукової та сільськогосподарської літератури в Україні [3, с.149].

В журналі «Книга» крім оглядів та рецензій публікувались «Бібліографічні бюлетені Української книжкової палати». Вони заміняли відсутні в той час органи поточної державної бібліографії в Україні (вони з'явилися у 1924 р.). «Бібліографічний бюлетень» реєстрував не лише книги, а й нові періодичні видання. Та невеликий обсяг, який надавала редакція журналу для публікації «Бібліографічного бюлетеня», не дозволяв повною мірою відобразити всі книги і нові періодичні видання, які з'явилися у той час [3, с.149].

Журнал «Книга» зробив вагомий внесок у розвиток книгознавчої і критико-бібліографічної роботи в Україні. Його редакція зуміла залучити до співпраці вчених, бібліографів, працівників видавництв та книжкової торгівлі, участь яких визначило обличчя журналу.

Журнал був трибуною для обміну думками з актуальних питань видавничої справи та книгопоширення. Працівники Державного видавництва України та інших видавництв звітувались про виконану роботу, намічали перспективи подальшого розвитку.

В кожному номері журналу «Книга» розміщувались хронікальні матеріали про літературно-видавниче життя УСРР та СРСР, про книжкові виставки, наради видавничих і книготоргових працівників та ін.

На зміну журналу «Книга», останній номер якого вийшов у 1924 р., видавництво «Червоний шлях» починає видавати журнал «Нова книга», який задовольняв потреби книжкової справи і особливо книготоргівлі [5, с.110]. Він друкувався з кінця 1924 р. та протягом 1925 року під загальним керівництвом Відділу друку при ЦК КП(б)У. Редагували журнал С. Пилипенко та М. Годкевич. Всього вийшло 10 номерів, деякі з них були здвоєними. За структурою і за змістом журнал «Нова книга» не відрізнявся від «Книги». Це був книгознавчий журнал синтезуючого типу, який розміщував на своїх сторінках в першу чергу рецензії та огляди нової літератури, а також статті з питань видавничої справи, бібліотекознавства і бібліографії. Журнал був розрахований на широке коло читачів, які у своїй діяльності так чи інакше були дотичними до книги: науковців, видавців, бібліотекарів, бібліографів, поширювачів книги та книголюбів [3, с.151].

Особлива увага в журналі «Нова книга» приділялась оцінці книг, виданих українською мовою, кількість яких з проголошенням курсу на українізацію почала зростати. На сторінках журналу широко рецензувалась навчальна і масово-політична література, яка в той час складала більшу частину всієї книжкової продукції України. Та найбільше місця в журналі відводилося статтям, присвяченим питанням видавничої справи, книгопоширення та бібліотекознавству. В деяких номерах статті на бібліотекознавчу тематику виносилися на перші сторінки [3, с.153].

Статті, присвячені проблемам теорії, методики, організації бібліографії, бібліотечної справи, книговидавничої діяльності, вивчення читачьких інтересів, з історії книги, мистецтву книги, друкували й «Бібліологічні вісті» за редакцією Ю. Меженка. Цей журнал в 1923-1930 рр. видавав Український науковий інститут книгознавства за сприяння «Книгоспілки». Особливої уваги заслуговують великі відділи «Хроніки» журналу, які розміщувались у кожному номері. Це насамперед звіти керівних органів з поліпшення роботи видавництв. Тут друкувалась інформація про діяльність та закриття кооперативних і приватних видавництв. Водночас найціннішим є відділ журналу, присвячений історії української книги, в якому аналізувалась книжкова продукція видавництв УСРР, стан книжкової торгівлі. Також

містились статті, присвячені економічному вивченню книжкової справи, техніці друкарства. В ньому були опубліковані статті А. Козаченка, В. Кульженка, С. Клепікова, Д. Лисиченка та ін., присвячені видавничій справі. Так, у статті «Книжкова продукція УСРР» А. Козаченко [7] дослідив видавничу діяльність видавництва УСРР, використовуючи статистичні дані Інституту Книгознавства, Центрального бюро статистики друку при Українській Книжковій Палаті, Архіву українського друку, дав ґрунтовний аналіз продукції державних, кооперативних та приватних видавництв.

В журналі також друкувались статті, присвячені книжковій графіці. Зокрема журнал пропагував творчість відомого гравера Г. Нарбута. Так, у першому друкованому номері журналу (два перші номери журналу були надруковані на машинці й широкого розповсюдження не мали [3, с.155]) була розміщена ґрунтовна стаття Ф.Ернста «Поточна література про Г.І. Нарбута». Також спогадам про гравера відведена більша частина третього номера за 1926 рік.

Час від часу в журналі друкуються нариси про творчість молодих українських граверів, постійно розміщуються звіти про виставки графіки, які доволі часто влаштовувались в 1920-і рр. [1, с.159].

У 1922 р. ДВУ, за ініціативи Української Книжкової Палати – органу державної бібліографії УСРР, почало видавати журнал «Літопис Українського Друку». Та, за браком коштів, журнал не виходив, його відновили за рішенням Колегії Наркомосу УСРР лише у 1924 р. У журналі наводилися видання найбільших видавництв УСРР, де під різними видавничими серіями часто фігурували новинки таких видавництв, як: «Пролетарій», «Книгоспілка», «Український робітник», «Рух» та ін. Також в «Літописі українського друку» знайшли своє відображення видання журналів, газет, графіки і нот [4, с.255].

Всенародна бібліотека України (Національна бібліотека України) також мала свої видання. У 1925-1927 рр. виходили «Бібліотечний журнал» та «Бібліотечний збірник», «Журнал бібліотекознавства та бібліографії» (1927-1930) [10, с.42,43], «Радянська бібліотека» (1931-1938).

Наприкінці 1920-х рр. з'явився журнал «Радянський книгар» – орган Всеукраїнської книготорговельної ради. За своєю спрямованістю й характером публікацій журнал можна віднести до типу виробничих. Він висвітлював діяльність видавництв, питання теорії й практики книжкової торгівлі і книготорговельної бібліографії, пропагував громадські форми книгопоширення, видання пропагандистського більшовицького спрямування. У серпні 1929 р. був виданий перший номер журналу. До 1930 р. журнал друкувався два рази на місяць, а з 1931 р. – щоквартально. Усього вийшло 100 номерів, деякі з них були здвоєні, а то й строєні. Редактором журналу був М. Агуф. У журналі друкувались статті М. Агуфа, Г. Штоке, Б. Фідельмана та ін. про проблеми реорганізації видавничої справи в Україні, типізацію видавництв, кон'юнктурні огляди про стан виконання видавничих та торговельних планів видавництвами. Крім того, друкувались постанови ЦК ВКП(б) про видавничу роботу, статті про недоліки та шляхи їх ліквідації, удосконалення системи ДВОУ, інтерв'ю з завідувачами видавництв і т.п. Цікаві відомості про стан видавництв, контрольні цифри друку, паперові ресурси та ін. можна відшукати в розділі «Хроніка». У 1932 р. у додатку до журналу друкувався «Бюлетень книжково-журнальної продукції УСРР». Стан та перспективи розвитку української поліграфічної промисловості, забезпечення друкарень папером та інші проблеми висвітлював журнал «Друкар» [9].

Таким чином, однією з галузей, порівняно мало зачепленої пропагандою, була бібліографія. До бібліографічних видань, що дають можливість відтворити історію національної видавничої справи, належать: «Книга» (Харків, 1923-1924), «Бібліологічні вісті» (Київ, 1923-1930), «Літопис українського друку» (Харків, 1924-1930) та ін. Ці журнали мали універсальний характер. У них публікувалися критико-бібліографічні матеріали про нову літературу, статті з питань історії книги та сучасного стану видавничої справи в Україні. Ця спеціальна періодика з книгознавства, бібліотекознавства першої половини ХХ ст., матеріали якої відображали досягнення українських науковців і практиків, сприяла формуванню

інформаційного поля цих та суміжних наук, підвищенню професійної майстерності фахівців, вирішенню теоретичних, організаційних та методичних проблем галузі. Вони містили також хронікальні матеріали про роботу видавництв України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Видавнича діяльність «Книгоспілки» за 1923 р. // Книга. 1923. №4. С. 13-16.
2. Видавничі організації України. Харків // Книга. 1923. №1. С. 53-54.
3. Вовченко І.А. Каганов І.Я. На заре українського радянського книговедіння: Українська книговедческа періодика 20-х років // Книга. Исследования и материалы. Сб. XXIII. Москва, 1972. Кн. 23. С.142-160.
4. Книга і друкарство на Україні / За ред. П.М. Попова. Київ: Наук. думка, 1965. 315 с.
5. Книга и книжное дело в Украинской ССР: [Сб. материалов 1917-1941]. – Київ, 1985. – 478 с.
6. Книжкова продукція на Україні в 1917-1922 рр. // Книга. 1923. №2. С. 66-67.
7. Козаченко А. Книжкова продукція УСРР (1923-1926) // Бібліологічні вісті. 1927. № 2. С. 24-45.
8. Преса Української РСР: 1918-1985 : стат. довід. / укл. Н. В. Погонєць; Кн. палата УРСР ім. І. Федорова. Харків: Вид-во ЦСУ УРСР, 1986. 218 с.
9. Радлев В. Некоторые итоги деятельности Госиздата Украины за 1922 год // Книга. 1923. № 1. С. 22-24.
10. Солонська Н. Періодичні видання Національної бібліотеки України (1919-1998) // Бібліотечний вісник. 1998. №5. С. 38-44.
11. Сошинська В. «Хроніка» на сторінках фахової періодики першої половини ХХ ст. (огляд публікацій) // Вісник книжкової палати. 2004. №7. С. 50-52.
12. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 166. Оп. 4. Спр. 964. 624 арк.
13. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 76. 145 арк.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 1779. 93 арк.

REFERENCES

1. (1923), Vydavnycha diialnist «Knyhospilky» za 1923 p. [Publishing activity Book Union], *Knyha [Book]*, №4, P. 13-16.
2. (1923), Vydavnychi orhanizatsii Ukrainy. Kharkiv [Publishing organizations of Ukraine. Kharkiv], *Knyha [Book]*, №1, P. 53-54.
3. Vovchenko, Y.A. & Kahanov, Y.Ia. (1972), Na zare ukraynskoho sovetskoho knyhovedenyia: Ukraynskaia knyhovedcheskaia peryodyka 20-kh hodov [At the dawn of the Ukrainian Soviet bookish periodicals: Ukrainian periodicals in the 1920s], *Knyha. Issledovanyia i materialy [Book. Researches and materials]*, Is. XXIII, Moscow, Book. 23, P.142-160.
4. (1965), *Knygha i drukarstvo na Ukrajinii [Book and publishing in Ukraine]* / Editor. P.M. Popova, Naukova dumka, Kyiv, 315 p.
5. (1985), *Knygha u knyzhnoe delo v Ukraynskoj SSR: Sb. dok. y mat. 1917-1941 ghh [Book and publishing business in the Ukrainian SSR: proceedings of materials of 1917-1941]*, Naukova dumka, Kyiv, 478 p.
6. (1923), *Knyzhkova produktsiia na Ukraini v 1917-1922 rr. [Book production in Ukraine in 1917-1922]*, *Knyha [Book]*, №2, P. 66-67.
7. Kozachenko, A. (1927), *Knyzhkova produkcija USRR (1923-1926) [Book production of the USSR in 1923-1926]*, *Bibliologhichni visti [Bibliographical news]*, № 2, P. 24-45.
8. (1986), *Presa Ukrainskoi RSR: 1918-1985 : stat. dovid. / ukl. N. V. Pohonets; Kn. palata URSR im. I. Fedorova [Press of the Ukrainian USSR: 1918-1985: statistic guide]*, Vyd-vo TsSU URSR, Kharkiv, 218 p.
9. Radlev, V. (1923), *Nekotorye itohi deiatelnosti Hosizdata Ukrainy za 1922 hod [Some activity conclusions of the State publishing office in Ukraine in 1922]*, *Knyha [Book]*, № 1, P. 22-24.
10. Solonska, N. (1998), *Periodychni vydannia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy (1919-1998). [Periodicals of the National Library of Ukraine in 1919-1998]*, *Bibliotechnyi visnyk [Library journal]*, №5, P. 38-44.
11. Soshynska, V. (2004), «Khronika» na storinkakh fakhovoi periodyky pershoi polovyny XX st. (ohliad publikatsii) [“The Chronicle” in the specialized periodicals in the first half of the 20th (publications review)], *Visnyk knyzhkovoi palaty [Book palate journal]*, №7, p. 50-52.
12. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Ukrainian Government and Management]*, F. 166, Op. 4, Spr. 964, 624 p.

13. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vldy i upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Ukrainian Government and Management], F. 166, Op. 5, Spr. 76, 145 p.

14. Tsentralnyi derzhavnyi arhiv gromadskih ob'ednan Ukrayini [Central State Archive of Ukrainian public's unions], F. 1, Op. 20, Spr. 1779, 93 p.

Molotkina V. Bookish periodicals of the soviet Ukraine in the 1920s.

This article analyses the publication and functioning peculiarities of the bookish periodicals in the 20s of the 20th century in the context of social and cultural background of that period. It was estimated that bibliography was one of the branches which had not been influenced by the propaganda. There are several bibliographical issues that give us opportunity to recreate the history of the national publishing business: «Knyha» (Kharkiv, 1923-1924), «Bibliolohichni visti» (Kyiv, 1923-1930), «Litopys ukraiïnskoho druku» (Kharkiv, 1924-1930) etc. These magazines were universal. They contained different kinds of information, including bibliographical and critic reviews of the new literature as well as articles devoted to the book's history and current state of publishing business in Ukraine. In the 1920s all these bookish and bibliographical periodicals reflected the achievements of the Ukrainian scholars and practitioners, contributed to the development of bookish, bibliographical and related to them branches, professional skills enhancement of the experts on these fields, solving of theoretical, organizational and methodical problems of the publishing business. These journals also contained chronicle materials about publishing houses activity in Ukraine.

Key words: magazine edition, periodic edition, periodicals, magazine, publishing houses, the policy of ukrainisation.

Одержано 18.02.2018.

УДК 72:378.4(477-25):001.891

*Анастасія Ставицька
(Переяслав-Хмельницький)*

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО
АРХЕОЛОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ**

У статті описані наукові експедиції співробітників та студентів Київського археологічного інституту – навчально-наукового закладу, який мав на меті розробку археології, археографії, історії, бібліотекознавства і підготовки спеціалістів для посад у архівах, музеях, бібліотеках – державних, громадських і приватних. Проаналізовані подорожі до Чернігова, Канева, Переяслава, Ніжина, Новгород-Сіверського, Борисполя. У Києві відбувалися також екскурсії до музеїв та різних приватних збірок з метою огляду предметів старовини. Розглянуто, що спочатку перед експедиціями вчені читали лекції, присвячені темам майбутніх подорожей, а потім виступали з доповідями, де оголошували результати проведеної роботи. Підсумовано, що метою наукових експедицій було всебічне студіювання пам'яток старовини й мистецтва та опублікування результатів наукових досліджень з актуальних проблем археології, історії та мистецтва.

Ключові слова: Київський археологічний інститут, експедиції, пам'ятки старовини й мистецтва, дослідницькі екскурсії, екскурсії-відвідини.

Наукові експедиції Київського археологічного інституту на теренах України відбувалися з метою всебічного студіювання пам'яток старовини й мистецтва, а також підготовки кадрів нових дослідників мистецтва, які вивчають мистецтво безпосередньо за оригіналами, а не за книгами. Перша з таких експедицій відбулася до Чернігова. Перед екскурсією слухачів Київського археологічного інституту (КАІ) до Чернігова їздили студенти Академії Мистецтв (Інституту Пластичного Мистецтва). З художників-професорів Академії Мистецтва їздили проф. М.Л. Бойчук, Л.Ю. Крамаренко, В.Т. Кричевський, з музейних діячів та істориків мистецтва – А.С. Дахнович, В.М. Зуммер, М.О. Макаренко, А.Ф. Серета, Ф.Л. Ернст, з істориків та архівістів – В.М. Базилевич, В.В. Міяковський, В.О. Романовський, П.П. Смирнов, дослідник великокнязівської архітектури І.В. Моргілевський, археолог П.П. Курінний. Перед безпосереднім оглядом пам'яток відбувалися вступні лекції видатних